

AZ GELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE

1 Bizans'tan Tanzimata
Yazan: Stefanos Yerasimos
Gözlem Yayınları 1974
538 sayfa, 35 lira.

1960'lardan sonra Türk toplumunun tarihi evrimini konu edinen birçok çalışma yayınlandı. Bu çalışmaların ortak yanı günümüzü kavramak amacıyla kendi gerçeğimizi ve tarihi gelişim koşullarını sergilemek oluyor genellikle. Bu alanda son olarak yayınlanan çalışmalardan biri de Stefanos Yerasimos'un **AZGELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE** adlı eseri.

Bilindiği gibi, 1960'lara kadar yanlış bir tarih anlayışı ile kaleme alınan birçok araştırmada geçmişin yüceltilmesi ile Osmanlı İmparatorluğunun başındaki pek çok padişahı kıyasıya eleştirme at başı gitmekteydi. Özellikle Cumhuriyet döneminden sonraki araştırmalar bir yandan tarihimizi Orta-Asya'ya dayayarak farklı bir yapıya sahip olduğumuzu belirtmekte, bir yandan da artık batılı olduğumuzu gerekçelemeye çalışan yorumlarla sonuçlanmaktaydı.

Ancak 1960'lardan sonra sistemli ürünlerini vermeye başlayan klasik Marksist anlayış belli bir görüş açısından bugünü kavramak amacıyla düne eğilmeye başladı. Ama Marksist tarih anlayışı konusunda özgün bir anlayışa varamamış ve bu konudaki çalışmaların eksikliği yüzünden olgunlaşmamış düşüncelerin yeni bir açmazda düşmesi de kaçınılmazdı.

Böylece, sonuçta ileri sürdüğü düşünceleri alabildiğine abartan iki anlayış hâkim olmaya başladı bu konudaki çalışmalara. Buna göre, Osmanlı toplumu ya Batı'dan apayrı bir gelişim doğrultusunda izlemiştir ya da Batı'dan farklı şekiller göstermekle

birlikte tek doğrusal yönde bir gelişme göstermiştir. Bu ve bunun gibi birçok görüş ayrılığının temel kaynaklara yani belgelere inmemekle desteklendiğini de ayrıca belirtelim.

Oysa yarını kurmanın ve etkilemenin ipuçlarını, toplumumuzdaki tüm kurumları kendi değişim tarihi içinde incelemekle ve üretim tarzları ile bunların özelliklerinin neler olduğunu ortaya koymakla yakalayabiliriz.

İşte yukarıda sözünü ettiğimiz Stefanos Yerasimos'un **Azgelmişlik Sürecinde Türkiye** adlı eseri böyle bir çabanın örneği olması açısından ele alınması gereken bir kitap.

İlk olarak, Bizans döneminden Tanzimata kadarki gelişimin ele alındığı I. cildi yayımlanan kitabın sonunda belirtildiğine göre 3 ciltte tamamlanacak olan araştırma 1971 buhranı ile noktalanıyor.

Halen Paris Vincennes Üniversitesinde Öğretim Üyesi olduğu belirtilen yazarın, zengin bir tarihî belgeler demetinin değerlendirildiği çalışması, Türk tarihini Anadolu tarihi paralelleri içinde çok geniş bir zaman dilimi boyutlarında ele alması açısından ayrı bir önem kazanıyor.

Paris Üniversitesinde doktora tezi olarak kaleme alınan çalışmada bir önsöz yazarın ünlü araştırmacı Yves Lacoste kitabın «yalnız Türkiye'nin alınmazlığıyla ilâlenenler için değil, sorunları insanlığın çok büyük bir kısmının tarihi evrim düzeyinde ele alanlar için de son derece ilâl çekici» olduğunu belirttiği kitabı burada kısaca tanıtmaya çalışacağız.

Genç araştırmacı Yerasimos kitabın Giriş'inde ekonomik ve da sosyal olanın kavranması için sosyo-ekonomik yapıların çözülmesi-

nin zorunlu olduğunu, böyle bir yaklaşımın da çalışmasını «Azgelmişlik» sorununun tümüne dayandığını belirterek başlıyor söze. Azgelmişliğin sosyo-ekonomik yapılarının ise emperyalist egemenliğin sosyo-ekonomik yapılarıyla bağımlı olduğunu ve bunların da birbirinden ayrı tutularak incelenemeyeceğini öne süren yazar, «farklı üretim tarzları içindeki insan toplumlarının topyekûn olarak ilerlemesi aynı anda olmadıkça emperyalist egemenlik kaçınılmaz bir tarihsel aşama haline gelmektedir» sonucuna varıyor.

Daha sonra, eşitsizliğin gerçek emperyalist ilişkilerin ortaya çıkmadığı prekapitalist toplumun diğer toplumlarla ilişkileri içinde doğduğunu öne süren Yerasimos, bu eşitsiz ilişkilerin biçiminin de, içeriğinin de doğduğu toplumun iç dinamiğine, ahderek kendi üretim tarzına özaü yapılarına bağlı olduğunu belirtir.

Son olarak, batı Avrupa'yla Osmanlı toplumu arasındaki ilişkilerin ilk merkantil birlikim çağında başlamadığını, bu ilişkilerin «feodal Avrupa'yla bir çeşit feodal emperyalizm egemenliğine ait olmaları içinde barındıran Bizans toplumuna kadar uzandığını; bu yüzden de sözkonusu eşitsizliğin eskiden beri süredelen bir eşitsizlik olmaması iç dinamiklerle dış ilişkilerin karşılıklı olarak birbirlerini etkilemeleri sonucu egemenlikler arasında zamanla ortaya çıkan bir ver değiştirme olduğunu söyleyen yazar ilk kitapta emperyalist ilişkilerin kurulacağı dönem ele alacağını belirtir.

Osmanlı Devletinin bağrında olduğu Anadolu'nun çok eskilere giden tarihini çözümlenmeye çalışan yazar bu geniş zaman dilimi içindeki gelişmeleri 8 bölümde inceliyor :

I—Türklerin Gelişinden Önce Anadolu (Bizans Çağı)

II—Asya Tipi Üretim Tarzı (Oluşumu, Özellikleri, Evrimi)

III—Anadolu'ya Gelişlerinden Önce Türkler (Türk Kabile Yapılarının Evrimi İslâm Dünyasına Giriş)

IV—Anadolu'da Türk Fethi (Selçuklular)

V—Osmanlı Devletinin Oluşması (Kabile Yapılarının Dönüşümü, Fethin Örgütlenmesi)

VI—Osmanlı Toplumunun Yapıları (Toprağa Bağlı İnsanların Statüsü, Toprak Gelirleri ve Bölüşümü, Bürokrasi, Ulema)

VII—Yapıların Çözülüşü (Akdeniz Ekonomisi ve Osmanlıların Katılışı, Ticaret Yollarının Değişmesi Ayaklanmalar..)

VIII—Evrimsizleşme Teşebbüsleri (İç Çelişkiler, Bürokrasinin Evrimi, Feodal Teşebbüsler, Kapitalist Teşebbüsler, Yabancı Etkiler, Emperyalist Yapıların Yerine Oturması, 1838 Ticaret Antlaşması)

Görüldüğü gibi hayli geniş bir dönem ele alan yazar bu tutumuyla Türk toplumunun tarihî gelişimini genellikle Tanzimat döneminden başlayarak inceleyen araştırmalardan ayrı bir nitelik taşıyor.

Ele aldığı tarihî dönemlerin ayrıntılı bir incelemesine girişmeden kısaca tanıtmaya çalıştığımız bu eserin bizce en önemli yanı Osmanlı İmparatorluğunun bağımlı hale gelişinin ondokuzuncu yüzyıldan daha önceleri meydana geldiğini ortaya koyması ve sömürgeleşme sürecine girişiyli sömürgeleşmesinin, sömürgeci güçlerle ittifak halinde olan yerli yönetici sınıfların tutumuyla gerçekleştiğini gözler önüne sermesidir.

Osmanlı İmparatorluğunun ne zamandan beri ve ne şekilde bağımlı hale geldiğini araştıran yazarın Asya Tipi Üretim Tarzından hareket eden ama onun kalıpları içinde sıkışıp kalmamaya çalışılan bu çalışması Asya Tipi Üretim Tarzını bilimsel bir çalışma varsayımı olarak ele alması açısından özel bir önem taşıyor.

Ancak ele alınan sürenin genişliği ve bu dönemler hakkındaki çalışmaların sayılı oluşunun yanı sıra, dönemlerle ilgili belgelerin azlığı göz önüne alınacak olursa değerlendirmelerin birçoğunun tartışmalara yol açacağı açıktır.

Özellikle Batı kaynaklarından geniş bir şekilde yararlanan Yerasimos'un çalışmasında hemen hemen bütün dönemleri konuya gereken ağırlığı tanıyarak ele alması, devlet kurumlarının örgütlenme biçimlerine ve iktidar tiplerinin çözümlemesine yer vermesi yöntem ve çözümleme özellikleri olarak önem kazanıyor.

Ele aldığı bölümlerin ayrıntılı bir incelemesine girişmeden belirli özellikleri açısından kısaca tanıtmaya çalıştığımız eserin diğer bir olumlu yanı çalışmanın getirdiği bütünle ilgili varsayımları, ortaya çıktığı yerlerde vermesi ve yeniden tartışarak ele aldığı dönemle bağlantı kurması oluyor.

Son olarak kimi zaman iç dinamiğin, kimi zaman dış dinamiğin ön plana çıktığı bir oluşum sürecine sahip olan Türk tarihini bin yıldan daha gerilere uzanan bir süreç içinde ele alan bu çalışmanın, sadece bu özellikleriyle bile bu konudaki çalışmalara katkıda bulunacağını söyleyebiliriz.

Dileğimiz böyle bir bakış açısıyla Türk toplumunun evrimini ele alan çalışmaların daha da artması.